

MESTRE DE CAPÇALERA

Escrits essencials d'educació

A càrrec de Toni Giménez i Fajardo

"MI MAMÁ ME MIMA"

Fer de mare; fer de pare

Què cal saber abans de ser mare o pare

*Tenir un fill o filla és l'acte irracional més bell
que dues persones enamorades poden cometre.*
Bill Cosby¹

- Ningú no ens ensenya a ser mares o pares, ens hi trobem.
 - No es cobra res.
 - Es una feina de gran dedicació, cansament físic i desgast mental i emocional.
 - La decisió de tenir un fill es pren amb el cor, no pas amb el cap, per tant, s'ha d'anar molt en compte quan la prenem.
 - Hi ha una gran pèrdua de llibertat, tant a nivell personal com a nivell de parella.
 - La vida de parella fa un canvi radical; una cosa es viure en parella i una de molt diferent formar una família. Curiosament, la majoria de separacions sorgeixen quan ja es tenen fills. Cal conrear la relació de parella, atiar-la, com el foc, i, sobretot, que l'estima als fills i filles no substitueixi l'estima cap a la parella.
 - La responsabilitat que tenim i el que representa és de per vida.
 - Els fills i filles ens faran passar per situacions que mai ens hauríem imaginat i que mai hauríem volgut tenir.
 - Hem de dedicar-los el màxim temps, en especial, a les primeres edats.
- Un fill o filla vol dedicació plena.²
- Hem de ser sempre optimistes, no els podem imposar el nostre pessimisme.
- Si som de tendència pessimista, cal que la posem a ratlla.
- Els nens i nenes no són ni bons ni dolents per naturalesa.
 - Els infants són investigadors nats, no paren quiets i necessiten referents i límits per entomar la realitat i ajuda per encaminar-los.
 - No només eduquen les mares i els pares, sinó també tota la comunitat.³ És més, quan un pare o una mare negligeix de la seva responsabilitat, la comunitat es fa càrrec de l'educació dels seus fills i filles.
 - Per als infants no tot és vàlid. Els nens i nenes són futur i si volem el millor del futur cal cuidar tot allò que reben, fins i tot escollir a consciència les persones i centres que s'encarregaran de la seva educació formal i no formal.
 - Els romans clàssics deien: "*O libri o liberi*", o sigui, dedicar-se als llibres o tenir fills, o sigui, dedicar-se a la professió o a la descendència. Per a la persona creadora, que anhelava llibertat, si vol ambdues coses, és probable que una de les dues acabi essent decebedora o acabi havent-se d'abandonar o reduir la seva dedicació.

Sobre les filles i els fills

José Saramago deia: "Un fill es un ésser que ens van deixar per a un curs intensiu de com estimar a algú més que a nosaltres mateixos, de com canviar els nostres pitjors defectes per donar-los els millors exemples i de nosaltres aprendre a tenir coratge. Si, és això! Ser pare o mare és el més gran acte de coratge que una persona pot tenir perquè és exposar-se a tota mena de dolor, principalment de la incertesa d'estar actuant correctament i de la por a perdre una cosa tan estimada. Perdre? Com? No es nostre, recorden? Fou tan sols un préstec".

Per què "tenim" fills? Per egoisme? Perquè toca? Per pressions familiars i/o socials? Estem preparats per a ser-ho? Caldria una preparació prèvia? Tenim prou serenitat, parsimònia i saviesa per guiar una nova vida? Hi torno: per què tenim fills? (I això de tenir és del tot incorrecte... hauríem d'emprar el verb fer, per què els fills els fem). Per renyar-los, castigar-los, amenaçar-los? Quin desencís per a ells, oi? Haver-los fet per a tot això. Si que hi ha moments bonics, és clar. Però què els oferim realment que els faci feliços?: anys i anys d'escola, mil activitats extraescolars allunyades del que realment volen i els interessa, que els Reis només duren uns anys, que cada curs que passa tens més deures i menys temps per jugar (o sigui, per ser un mateix), que tard o d'hora has d'escollir un treball (paraula que etimològicament prové de *tripalium*, que era un instrument de tortura)... En principi, tenim fills perquè volem tenir-los (encara que també n'hi ha que venen no desitjats). No els podem anar refregant per la cara que tenen un deute amb nosaltres. Ha estat una iniciativa nostra. Érem fills i ara som pares. Han passat tants anys, però tan poc temps, que ens sorprenem d'aquest canvi de papers.⁴ Tenir fills, en especial, el primer, et canvia la teva vida personal de dalt a baix, pel davant i pel darrere, del dret i del revés. Sembla bonic, d'entrada, però fins que no t'hi trobes no et podies imaginar quin bellugueig et provoca. Tenies una identitat i acabes essent "el pare o la mare de" per acabar-te preguntant qui soc, on soc i que ha estat de la meua intimitat. I les teves prioritats, no saps com, però passen automàticament a la cua. Tenir fills ens fa perdre la llibertat i la independència, aquest és el preu que paguem per gaudir de tot allò que ens t'aportaran. Quan tenim descendència, flexibilitzem més els nostres pensaments i accions, fins i tot aspectes que per nosaltres abans eren inqüestionables queden a mercè dels dubtes. Entenem millor altres mares i pares (en especial, els nostres) i la nostra empatia augmenta. Educant els fills, totes les teories educatives s'enfonsen.⁵ Sorgeixen molts sentiments contradictoris i continuats: preguntes, neguits i preocupacions. Fins i tot el concepte de temps canvia, en especial el del temps lliure i el del temps d'oci. Quan esdevenim mares i pares és quan ens adonem realment del que van fer els nostres pares i mares per nosaltres, tot el temps dedicat, tot el que van patir. Tenir fills és iniciar-se en el camí del patiment i de l'angoixa: una font de pors i de dubtes. Aquelles estones en les sales d'esperes d'urgències dels hospitals, aquelles matinades en vetlla sentint-los tossir... Però també, tenir fills és una sacsejada del nostre món emocional. Fins que no has tingut una filla o una fill, no saps què es, realment, estimar. Brolla de dins teu un amor diferent, és allò que anomenem àgape, l'amor que es dona sense demanar res a canvi. És molt humà que de nosaltres sorgeixi un amor de sobreprotecció, sobretot amb el primer fill/a.

Que diferent fer de pare que fer de mestre! Allò que exigeixes tant als teus alumnes, de vegades, ho deixes de banda amb els teus fills. Aquella intransigència a nivell professional se't posa en qüestionament, dia a dia, quan ets a casa. Els hàbits i la disciplina queden ombrejats pel "va, un dia és un dia". La por a ser dogmàtics s'ha projectat en absència de disciplina i la disciplina és necessària per a l'estructura dels fonaments d'una bona educació.⁶ Amb tot, tant els alumnes com els fills han de saber sempre que som al seu costat, a les verdes i a les madures, tant quan els afalaguem com quan els renyem.⁷ Quan renyem un infant l'hem d'abraçar ben fort perquè el renyem perquè l'estimem.⁸ Els fills són un bon reflex de com som, però també porten la seva pròpia empremta personal que, de

vegades, per molt que t'hi escarrassis, és difícil de canviar. Potser la nostra tasca com a pares i mares és conduir els nostres fills, procurant no interferir en les seves pròpies naturaleses. I donar-los molt del nostre temps. La vida amb els nostres fills ens enriqueix i ens transforma.⁹ És cert que també ens cansen, ens preocupen, ens desgasten físicament, mentalment, emocionalment. Però només marxen tres dies de colònies i la casa queda tan buida que els trobes a faltar. Creen un nou ritme a la teva vida. Ser progenitor ens fa descobrir l'altre meitat de nosaltres mateixos.¹⁰ Sempre estàs a prova, sobretot, a prova de la teva capacitat d'improvisació: que si una dificultat, un problema, un dolor... és lògic sentir-se sovint desorientat. Hi ha cultures i creences que creuen que escollim els nostres pares; no sé si això és així o no, però si realment ho és, us imagineu com canvia la nostra relació amb ells a partir d'aquesta premissa? I si resultava que la meva mare havia estat la meva filla en una altra vida? I si resulta que el meu fill va ser una vegada el meu pare? Sigui veritat o mentida —hi ha el 50 % de probabilitat— si ho mirem des d'aquest angle, la cosa canvia, i molt. Amb tot, el millor per a un pare o una mare és adonar-se que els fills se sentin orgullosos de nosaltres. Si tenir fills no ens omple ni ens fa feliços, tard o d'hora els hi ho farem pagar, d'una manera o d'una altra. Si nosaltres estem bé, els infants saben que tot està bé.¹¹ Fins els set anys, els pares són déus; dels set a la pubertat una mica menys, però també.

Relació pares-fills

*Ser pare vol dir donar, no pas rebre.
Michael Landon*

a) Alguns aspectes que cal saber

- Si el nostre fill o filla és au diürna o au nocturna.
- Ser conscients que el fill o filla pugui "sortir" tirà, màrtir, dèspota, infant-rei...
- Costa mantenir l'atenció dels infants.
- Els infants estan massa saturats d'informació. Això pot fer reduir la seva capacitat fantasiosa.
- Els infants romanen massa temps dintre d'espais tancats (llar, escola, centre de lleure, centres d'activitats extrascolars, casals...) bo i sabent que la vida més rica en la infància es troba a fora, a l'aire lliure (carrers, camins, parcs, boscos, camps). Cal fer vida en espais oberts.
- La conducta dels infants, així com el seu estat emocional, depèn en gran manera de la seva relació amb l'adult. Neil Postman, al seu llibre *La Desaparició de la infantesa* (1994), ja va pronosticar que les diferències entre infants i adults estaven desapareixent. Cada cop hi ha menys diferències entre infants i adults.
- A mesura que l'infant va assimilant el món adult (pas del món natural al món social) va esdevenint mirall del món adult. Els seus problemes són els nostres problemes dels adults. Moltes de les seves conductes i estats emocionals depenen en gran manera de la relació que estableixen amb l'adult. Quan entra en el món de l'adult, hi xoca frontalment. El món de l'adult, farcit d'objectius a assolir, horaris, rapidesa, prioritats egocentristes, xoca frontalment amb el món de l'infant: sense horaris, lent, adaptable, sense plantejaments de futur.
- Viure amb fills es tenir filòsofs, científics i artistes alhora. En la infància cap d'aquests plans es dona diferenciat ni un per damunt de l'altre.¹²

b) Aspectes dels pares i mares envers els fills i filles.

*Pares són aquells que et renyen, però que,
ahora, es mantenen sempre prop teu.
Fernando Savater*

*Fes cas als pares (...només quan siguin al davant!)
Broma de Mark Twain*

- Quan diem, renyem o fem una cosa amb un infant, cal posar-se de seguida a la seva pell (si és necessari, posant-te en el seu lloc físic), pensant com creiem que pot pensar ell i, d'aquesta manera, veure com entomem la situació vista des del seu angle. Els infants educats a crits, criden; els infants educats a cops, peguen.¹³
- Ser progenitor vol dir haver d'emprar sovint la paraula "no". I cal dir-la sense ràbia ni orgull, sense sentiments de culpabilitat i sense autoritarisme. Un "no" simple, en estat pur.¹⁴
- De cada quatre temors dels pares cap als fills, tres són pròpies pors dels pares.¹⁵
- Frases com "Sempre fas igual", "Mai no ho fas", "Hauries de fer això" provoquen que la comunicació entre infant i adult es trenqui.
- L'infant s'ha d'acceptar com és, no com havíem somniat que seria o que voldríem que fos a partir de les nostres necessitats o frustracions personals. Les lamentacions, conscients o no, dels pares el poden deixar desarmat i li poden afectar molt negativament.¹⁶ Quan s'estima a algú, se l'estima tal com és.¹⁷
- Procurar no controlar les seves vides.
- Sovint, no els deixem ser infants, els garantim tot allò que és superflu, li anticipem les necessitats.¹⁸ Cal no forçar la naturalesa de l'infant, però ajudar-lo a què doni els màxims fruits.¹⁹
- Hem de procurar que els nostres fills aconseguixin els fonaments espirituals que són necessaris perquè tinguin consciència de la fraternitat i de l'amor.
- La mare és per al fill un objecte d'apassionat amor i per a la filla una rival que acabarà essent objecte d'identificació.²⁰ L'amor de la mare acostuma a ser incondicional i el del pare condicional. És la unió d'ambdós la que afavoreix el fill.²¹
- Procurarem fer-ho tan bé com podem, li donarem tot l'ajut que calgui, serem al seu costat quan vaig maldades. Descobrirem la seva fragilitat on hi esperàvem trobar fortalesa, indecisió on hauríem volgut determinació, ira on hauríem esperat serenitat i maldat on hauríem desitjat bondat i generositat.²²
- Si ens emportem els fills amb nosaltres, anem on anem, hem d'estar per a ells. No són un afegit.
- Hi ha massa escenes de pares i mares renyant els seus fills perquè no neden bé o no llegeixen suficientment fluid o s'han equivocat en comptar, per posar tres exemples.
- Pares i mares no s'han de deixar tiranitzar pels seus fills perquè en perdran el control. No posar límits té, tard o d'hora, com a resultat que no puguin controlar els fills.
- En la manera com mares i pares tracten els fills, es mostra com albiren el món que ens envolta.
- L'adult és un vincle, un lligam afectiu per a l'infant, un lloc on agafar-se.
- Una bona manera de saber si una cosa que fem al nostre fill és educativa és fer-se la pregunta: això ho faries o li ho diries a un adult? Tendim a desconsiderar-los.
- Un adult, per molt interès que tingui a tornar a ser infant, no pot aconseguir-ho perquè, a diferència de l'infant, l'adult hi ha de sumar la seva experiència personal, de la que no se'n pot desdir, fet que fa que s'allunyi realment de poder tornar a ser infant atès que els prejudicis i tot allò viscut li coarten de ple per poder-ho aconseguir.
- Mimats, si; consentits, mai!

c) Aspectes dels fills i filles envers les mares i els pares.

Mentre tens pares, continues essent un nen.
Xavier Sardà²³

- Com ens veuen els nostres fills? Molt sovint, l'infant es troba sotmès a l'adult. Les seves reaccions psicològiques depenen de l'estat dels adults que l'envolten.²⁴
- Els nens i nenes tenen tantes coses materials que s'ha apagat la il·lusió perquè es troben massa amoïnats entre el tenir i l'haver de tenir-ho. Hem fet malbé la naturalesa de la infància
- Els fills es mouen cap al futur portant als pares cap al passat. El que per a aquells és descobriment, per a aquests és memòria entelada.²⁵

Relació mares/pares-mestres

Davant dels fills, els pares han de donar suport al professorat, precisament perquè li han delegat la feina educativa dels seus fills. Si no ho fan s'estan negant ells mateixos.

Coses que no podem fer als fills/filles

- Desqualificar-los només pel fet de ser infants. Quan el testimoni d'un infant no es correspon amb la representació que l'adult n'esperava, se'l desqualifica bo i dient que el seu testimoni no és fiable.²⁶
- Fer-los callar perquè si. Quan un adult fa callar un infant li provoca un "silenci de mort".²⁷
- Insultar-los.
- Dir-los que no serveixen per a res perquè això ataca la seva autoestima.²⁸
- Explicar-los pel que no estan preparats per comprendre.
- Prohibir-los plorar perquè el plor canalitza, en forma d'emoció, sentiments molt profunds que han de sortir de dins seu (també hauríem de fer-ho els adults, per cert) com a forma d'alliberament i catarsi. Si queden dins tard o d'hora sortiran en forma de patologia.
- Tractar-los de qualsevol manera. Els nens i nenes no porten molt de temps en aquesta vida i els adults donem per suposades massa coses.²⁹
- Negar-los la seva opinió. Han de poder dir la seva, expressar-se lliurement, així podran comprendre millor el món de les persones adultes.
- Amagar-los els nostres sentiments,³⁰ encara que hem d'anar amb molt de compte a no carregar-lo amb els nostres problemes, fracassos i frustracions.

Quan una mare manifesta disgust per haver de cuidar, vestir, alimentar o passejar el seu fill està expressant una agressivitat, una hostilitat inconscient que l'infant capta perfectament fins en els seus mínims gestos. Aquestes actituds de rebuig poden expressar-se també a través dels moviments massa bruscos cap al menor.³¹

Algunes recomanacions

- Quan estudiem a fons el que fan els infants, ens estem estudiant a nosaltres mateixos com a adults. També hem estat infants. La infància forma part de la nostra vida.
- Els infants sabrien (i podrien) fer més coses, si no hi haguessin persones que els diguessin "no facis això".
- Tot canvi comporta una situació de crisi i l'infant es troba en canvis constants que li generen molta ansietat. El paper de l'adult és precisament ajudar-lo perquè el creixement sigui el més "portable" possible, perquè si no se l'ajuda a superar la crisi, l'ansietat és esclerosa i desemboca en psicosi o neurosi.³²

- Pel que fa als àpats, compte a obligar a menjar i res de guardar les restes d'un àpat que no s'ha acabat per al proper àpat. Compte amb l'ús de les pantalles en aquestes estones. Cal que l'horari dels àpats sigui fix. Els àpats han de ser un gaudi i fer-los adonar de la necessitat de cuidar el cos i la salut a través dels aliments.
- Es diuen paraulotes per fer-se notar. Fer com si no les sentíssim i més tard reflexionar-hi: "Abans has emprat una paraula que serveix per insultar, que vol dir fer mal a les persones. A nosaltres això no ens agrada i preferiríem que no les diguessis perquè encara que hi ha persones que les diuen, per a nosaltres són paraules que no ens interessin perquè no ens grada fer mal".
- Si l'infant desobeeix pot ser per fer-se notar però també pot ser una forma de protesta en referència a les normes estrictes. Els discursos no serveixen de gaire, calen normes clares fetes de manera conjunta perquè sàpiga per què ha d'obeir.
- Pel que fa a mossegar-se les ungles, habitualment sorgeix de la por, nerviosisme, coacció... després es torna costum. Cal analitzar quan i amb quina freqüència es produeix.
- Ordenar no ho troben atraient. Fer-los adonar del contrari: "gràcies per ordenar-me, fill, això, demostra que ja ets gran"... i tornar-ho un hàbit.
- Si fa el mandrós i es fa pregar, deixar-ho que ho faci i dir-li que no podem estar més estones amb ell, sinó que haurem de marxar i deixar-lo sol.
- Si no vol anar a dormir, fer-li veure la importància de descansar per poder estar bé l'endemà. Estar amb ell fent alguna activitat en el llit: mirar un llibre, explicar un conte, posar música de fons... Els massatges van molt bé perquè relaxen, posen en contacte infant i adult i, la majoria de vegades, s'adormirà abans que haguem acabat. Dormir les hores necessàries i amb qualitat de son. En la infància cal dormir molt perquè s'està en un període de gran aprenentatge i el descans i el dormir donen temps per assimilar allò que s'ha d'aprendre. Els que més dormen són els nadons i això fa evident la quantitat de coses que aprenen dia a dia. Dormir és la forma més natural per descansar.
- Pel que fa al seu comportament agressiu, cal anar a l'arrel: gelosia, incomprensió... Cal ambient tranquil i comprensiu. Renyar-lo i castigar-lo empitjora la situació perquè se sent més incomprès. No fer-li cas i si hi ha perill portar-lo a un altre lloc (mai tancar-lo en una habitació) i dir-li que quan se senti més tranquil esperem tornar a gaudir de la seva companyia. Treure importància a l'acte agressiu que només ho és per fer reaccionar l'adult. Reforçar els aspectes positius i calmar la situació. La ràbia que mostra s'ha de canalitzar però també donar-li la possibilitat que la tregui amb paraules; cal fer cau i net perquè no continuï sumant i sumant.
- Fer coses en família: esport, anar a comprar, jugar... compartir més moments.

Alguns aspectes concrets sobre l'educació dels fills i filles

*Què ensenyem als nostres fills?
 Que dos i dos fan quatre,
 que París és la capital de França.
 Quan els ensenyarem realment qui són
 i que mai no tornarà a haver-hi ningú com ells?
 Pau Casals*

a) Sobreprotegir els fills *versus* estimular

Sobreprotegir no és bo, prou que ho sabem, però estimular fins a la sacietat, tampoc. També és important l'espontaneïtat de l'infant. Si és bo deixar-lo caminar perquè s'entrebanqui, també és bo deixar-lo caminar perquè no arribi enlloc, i valori el propi camí a fer. Cal compartiu amb ells la nostra angúnia i el nostre dolor. Si no, estaran, d'alguna manera, incapacitats. Tard o d'hora les plantes han de sortir de l'hivernacle i cal que sàpiguen suportar el fred i el vent.³³ Habitualment, no permetem als infants arriscar-se i els protegim de tota mena de perills i de proves difícils...³⁴ Com poden arribar a l'autonomia? Com poden saber-se defensar de

manera raonada davant de les dificultats? Cal donar arrels i ales als fills. Arrels per saber on es troba la seva llar i ales per volar lluny i posar en pràctica allò que els han ensenyat.³⁵

b) Fills hiperprotegits i consentits

Eternament insatisfets, poc madurs i molt desorientats. Consumidors de productes i serveis tot buscant el plaer immediat. Farcits d'activitats extraescolars i de cap de setmana (esportives, esports). Hiperactius perquè els pares en són el primer model. Amb gran necessitat afectiva. Molt preocupats per la imatge personal. Molt atrets per la realitat virtual que esdevé una mena de refugi: construcció de la realitat personal a través de la imatge. Desconnectats del seu propi món interior. Envoltats de multitud d'estímuls externs. Viuen la cultura del mínim esforç perquè tot ho troben al seu abast, fet o gairebé. Molt atrets per la teleescombraria. Molt soroll: detesten el silenci (tan necessari per trobar-se amb un mateix i conèixer-se i per filtrar el "soroll" que ve de fora) i la soledat. Superficialitat en tot. Perden les seves arrels i referents.³⁶ Fer moltes coses alhora però fetes a la babalà: vida de zàping. Tot ràpid i ara: augment de la impaciència. Ment horitzontal: abasta molt; aprofundeix poc. Dispersió mental (cal ajudar a concentrar: filtrar, resumir, deixar l'essencial). Conductes socials poc desitjables, fruit, la gran majoria, d'inseguretats i pors personals: cal treballar l'ètica personal i la moral col·lectiva. Els infants i adolescents estan molt deixats anar, massa consentits. Cal relaxació serenitat i lentitud. De l'infant explotat i sotmès vam passar a l'infant com a centre de l'educació, tot tenint en compte la seva manera particular de ser, però hem arribat a l'infant consentit. La seva riquesa interna queda manllevada per una societat que el tracte a cos de rei, com una mena de déu. Malament una educació en què "no se li pot dir que no ni prohibir res a un infant".

c) Adopció

No és rellevant si s'és millor pare havent-lo engendrat que adoptat, el que compte és tenir-ne cura, estar per ell, preocupar-se'n i fer-nos-en responsables. Des d'un punt de vista humà i filantròpic queda clar perquè hi ha adopció d'infants. Des d'un punt de vista pedagògic, hi ha, com a mínim, dues reflexions immediates i dues preguntes a l'aire.

Reflexions:

- a) L'inconscient col·lectiu que tots portem escrit en els nostres gens, tal i com va establir Carl Gustav Jung, té a veure amb la càrrega d'origen antropològic de l'ètnia i cultura de la que som hereus. No podem alliberar l'infant adoptat d'aquesta realitat i d'aquí sorgirà, com a mínim, la necessitat de conèixer tard o d'hora els seus orígens.
- b) La genètica familiar. Tot allò heretat dels avantpassats de les dues persones que van engendrar biològicament aquest ésser humà marcaran de ple el nounat. D'aquí sorgiran la majoria d'aspectes fisiològics i psicològics que caracteritzaran el temperament i part del caràcter de l'infant.

Preguntes:

- a) En el supòsit que la vida sigui una successió de diverses vides i agafant com a certa la creença que som nosaltres els que escollim la nostra mare i el nostre pare, així com el lloc i el moment de néixer, com s'entoma aquest "abandonament" per part dels pares biològics? És positiva l'adopció? És part del destí de l'infant o és un problema afegit?
- b) Tenen dret els pares adoptius a "tornar" un fill adoptat perquè no si han sentit a gust o perquè s'imaginaven que això de fer de mare o de pare era diferent?

d) Fills únics

No sempre les filles o fills únics són uns mimats i poc autònoms. No podem generalitzar, hi ha de tot. No podem acusar un infant de tot un seguit d'aspectes, a priori, perquè els seus pares decidissin, voluntàriament o no, de no tenir més d'un fill, i que pesin sobre ells, sobre tot en la infància, crítiques injustes quan tenen un problema d'actitud i/o d'aprenentatge. Cal anar molt en compte. És difícil acceptar ser fill únic³⁷ perquè s'ha d'enfrontar sol als adults, sense la mediació d'un germà o germana que es converteix en el seu aliat, enemic, pretext, coartada o model. I això val tant per al joc com per al món d'aprenentatges i la seva dimensió emocional.

d) Separació dels pares

La separació dels pares té una repercussió tremendament negativa en la vida de l'infant, tant a nivell conscient com inconscient; viure en una situació familiar de violències, baralles i enfrontaments, també. Malauradament, la majoria de separacions es donen quan ja hi ha fills/filles de per mig. Hi ha qui creu que una mala avinença conjugal és millor que una bona separació perquè l'infant necessita tant la mare com el pare,³⁸ però hi ha qui pensa que quan t'has separat de la parella no pots barallar-te amb l'altre cònjuge per cada cosa, ja que el fill o filla pot acabar odiant-te molt. Cal esperar a què sigui més gran i et vingui a buscar i, aleshores, comentar certs aspectes.³⁹

e) Els hàbits

Repetir i repetir. Repetir és ordenar; a més repetició, menys dificultat. Així passem de les rutines als hàbits que queden fixats en l'inconscient, per això són tan importants.⁴⁰ Quan els hàbits es practiquen reben el nom d'habilitats. Un cop les habilitats estan establertes, guien els nostres comportaments la resta de les nostres vides.⁴¹ Ensenyar a donar les gràcies i demanar si us plau són dos dels hàbits que més es relacionen amb la formació axiològica de l'infant. Els hàbits són importants perquè l'infant ordeni el seu món caòtic natural. Saludar, demanar si us plau; donar les gràcies; demanar perdó; puntualitat; ordre; demanar permís; Tapar-se la boca quan badallem, tossim o esternudem; no interrompre quan altres parlen; higiene abans i després dels àpats: rentar-se les mans i respallar-se les dents; saber fer cua i no empènyer; no tirar res al terra; no xiuxiuejar; no escopir; no cridar. Els hàbits i rituals abans d'anar a dormir, de llevar-se, de parar taula, d'anar en cotxe. Els mals hàbits són fàcils d'adquirir, però difícils d'abandonar i els bons hàbits són difícils d'adquirir, però encara més difícils d'abandonar.⁴²

g) La vinguda d'un germà

Cal preparar l'infant per al naixement del seu germà o germana, ja que si no la sorpresa pot ser traumatitzant.⁴³ Li ha de quedar molt clar que no tenim un altre fill perquè ell no ens ha agradat.⁴⁴ De cop i volta, haurà de compartir la seva habitació, els jocs i les joguines amb un nou infant. Les seves reaccions tendiran a ser agressives perquè són regressives, en tant que vol tornar a ser petit perquè se li torni a donar la dedicació que tenia abans. La gelosia és una forma de seducció en vers l'adult.⁴⁵ La gelosia és molt natural i humana. S'ha de manifestar. Només ens hem d'amoïnar si l'infant no la mostra. Les consultes dels psicòlegs són plenes d'infants reprimits i continguts. Tot això es cura amb amor i tendresa, que és el que realment busca l'infant. L'edat idònia de diferència entre els fills d'una família és de 6-7 anys.⁴⁶ Aquest temps li atorga la possibilitat de gaudir de l'estatus de fill únic durant uns anys alhora que una edat en la que pot interioritzar la vinguda d'un germà perquè el fem responsable de la seva maduresa davant d'aquesta nova situació, tot oferint-li altres maneres de relacionar-se amb els pares.

h) Baralles i enfrontaments entre germans

Es donen bàsicament per dos motius: atraure l'atenció dels pares i obtenir poder. Podem utilitzar aquestes frases: "El que has fet està malament"; "Estic convençut que la propera vegada ho faràs millor". No acusar-los de res, si no ho sabem del cert ni donar protagonisme a un dels germans més que a un altre. Deixar que ells resolguin a la seva manera la situació d'enfrontament i només intervenir-hi quan veiem que no se'n surten pot representar un perill físic. Si tallem pel dret la seva baralla, no hauran fet net de la situació d'enfrontament i l'arrossegaran, provocant un nou enfrontament immediat o a curt termini amb el greuge de què sigui de grau superior. La baralla entre germans no és tan sols un problema de gelosia o de "marcar territori" sinó que va molt més enllà, però en el fons, i encara que sembli impossible, sorgirà més amiat de baralles entre germans, de cara al futur, que de germans que cadascú ha fet la seva i no s'han barallat però s'ho han guardat tot "a dintre" i recorden fil per randa cada vegada que l'altre ha fet una cosa que no li va agradar. La rivalitat entre germans ha de ser noble, com una prova esportiva i la solució l'han de trobar ells mateixos.⁴⁷ No hi ha injustícia (educativa) més gran que comparar dos germans.⁴⁸

Amb el segon fill hi ha la idea que podem rectificar allò que hem "fet malament" amb el primer, per tant, és més acollit. A partir del segon fill, els pares es tornen més modestos en les seves ambicions, menys exigents, més tolerants i adaptatius a les circumstàncies i temperament de l'infant. Cal tractar a cada fill segons l'edat i no perquè sigui el gran dir-li que té més responsabilitat ni perquè és el petit disculpar-lo com a tal. Una certa rivalitat és lògica. Fer adonar del que li agrada de l'altre germà. Molt de compte a fer de jutge i sentenciar. No ha d'haver-hi guanyador ni perdedor! Quan hi ha un conflicte, malícia o enfrontament entre germans cal fer de mirall i positivar la situació. Germans i germanes es porten millor si realitzen algunes activitats diferents i tenen habitacions pròpies.⁴⁹ De tant en tant, és bo deixar un dels fills amb els avis i gaudir de l'altre en la seva totalitat. Amb tot, l'infant es baralla, però a diferència de l'adult, estableix de seguida la pau amb qui s'ha barallat.

Cal anar en compte a dir sempre al fill gran que és el gran. No és pas un adult ni ser més gran d'edat vol dir que li haguem d'exigir més ni que esdevingui un mena "sub-pare".⁵⁰ El fill gran és gelós dels altres dos i sobretot de l'amor dels pares cap al tercer. El fill mitjà es pregunta per què hi ha un germà que mana i un altre que és gelós. El fill petit és gelós dels altres dos per haver viscut abans d'ell. Al primer li hem de dir que encara que és un príncep destronat ha tingut la sort de ser príncep, els que vénen després no ho seran mai. Recordem que comptarà cada petó i cada carícia que feu al petit sense que ni us adoneu! Les seves frustracions sentimentals troben en el germà petit una víctima ben propera. Tenir un germà o germana és tenir un pol d'identificació. El fill únic només té els adults.⁵¹

i) Dormir amb els fills

Hi ha tants defensors com detractors de què l'infant dormi amb els pares. I tots poden tenir la seva veritat. A mi no em sembla malament, si en certes situacions i en moments concrets dormim amb ells. El tema de les pors, per exemple, és d'una gran complexitat i no es pot esbandir així com així. Es pot fer front a les pors mentre l'infant se sent segur i tranquil al nostre costat, així ens estalviarem més pors, angoixes i traumes posteriors... i mals records!⁵² Un entremig és que estiguin amb nosaltres fins que s'adormen i portar-los al seu llit, que quan es despertin s'adonin que han estat capaços d'estar sols (això de sols sempre és un dir) i que no ha succeït res de dolent. O estar amb ells a la seva habitació fins que s'adormen i si no s'adormen fins que s'ha acabat el conte que els expliquem o allò que compartim com a ritual diari.

j) Conversar a l'hora dels àpats

Val la pena aprofitar per conversar en aquests moments, així cadascú pot dir el que sent i pensa alhora que aprèn a escoltar els altres; d'aquesta manera s'aprèn a escoltar i a veure punts de vista diferents, alhora que saber que tens un moment al llarg del dia per expressar el que sents i penses. Els programes de televisió que podem veure en aquestes estones manlleven un moment d'intercanvi d'idees i sentiments molt important, en especial perquè hi ha pocs moments de calma i que hi siguem tots plegats. També és cert que hi ha alguns programes de televisió que poden facilitar la conversa, en especial els concursos. Si voleu, podeu combinar dies de televisió i dies de no televisió (i quan dic televisió també faig referència a altres tipus de pantalles com els mòbils)

k) Relació pares-fills

Per anar al gra, resumiré aquest punt amb dues sentències, la primera és de Khalil Gibran: "L'infant necessita exemples; L'adult necessita arguments". La segona és de Marcel·lí Champagnat: "L'infant aprèn més pels ulls que per l'oïda". La mainada copia el model dels adults del qual n'aprèn tant les virtuts com els defectes.

l) Els drets dels infants

Els infants no han vingut al món perquè se'ls ignori.⁵³ La Declaració de Drets de l'Infant és del 1959, un any després de la dels Drets Humans Universals. L'any 2011 es van afegir altres drets:⁵⁴

Dret a embrutar-se (la millor manera d'aprendre: experimentant).

Dret a jugar al carrer (en llocs preparats i segurs).

Dret a dir el que pensa (i que sigui tingut en compte).

Dret a l'oci propi (no imposat per l'adult).

Dret al menjar sa (aliments de qualitat, aigua sana i aire pur).

Dret al silenci (per poder dormir tranquil, per exemple).

En podríem afegir d'altres, com per exemple, el dret a una infància feliç, plena de records agradables. Així no caldran teràpies psicològiques quan sigui adult ni recórrer a les drogues, els antidepressius o a l'aliment per equilibrar els traumes. Haver tingut una infància feliç és essencial per a desenvolupar l'harmonia en l'edat adulta i saber fer front als problemes personals. És molt important el que queda latent de la infància. La persona desgraciada ho serà menys si recorda una infància feliç.⁵⁵ Un altre dret es relaciona amb donar sentit al que ha d'estudiar. L'infant ha d'estudiar "tot el que és útil per al dia de demà". No importa si no comprèn perquè ho ha de fer. Tot el procés educatiu escolar s'encara cap al futur i està basat en la hipòtesi de què les coses importants venen després. "Juga, ara que pots, que després vindran les coses importants", diem els adults. No els diem que l'important és ara i, en especial, el procés.⁵⁶ Reduïm la infància, un període de vida preciós, a anys d'escola, deures i activitats extraescolars. Quan l'important és que trobin sentit a les seves vides, a saber qui són i què hem vingut a fer al món. Tantes coses que estudien que no serveixen per a res. En canvi qui els ensenya a no ser sexistes o a aprendre a discutir sense alçar la veu ni els punys? També el dret a tenir en compte la naturalesa pròpia de la infància, les seves característiques i saber que, de vegades, la mainada sembla que sigui més sàvia que no pas els adults perquè encara no han estat contaminats per la negativitat⁵⁷ i les seves reaccions espontànies, que poden semblar ingènues, poden possibilitar veure i captar la realitat d'una manera més lúcida. Allunyem-nos de la grandesa que no s'inclina davant dels infants en moltes ocasions. Cal fer una apologia (discurs, escrit, justificació en defensa o lloança d'alguna persona o cosa) de l'infant, de la seva naturalesa, fet que no vol dir consentir-li actes insensibles ni mal educats.

m) Posar límits

Hi ha drets. I també hi ha deures. En els darrers anys hi ha hagut la tendència d'una part significativa de mares i pares de no posar límits als seus fills i filles, o sigui, deixar-los fer tot sense prohibir res, sense dir "no". Es passa de la llibertat al llibertinatge i no hi ha filtre ni aturador ni lloc exacte on diferenciar una cosa de l'altra. L'infant té molta llibertat però no sap on acaba i això esdevé un abisme perillosíssim com a persona i també per a la resta de persones de la societat. Els nens i nenes esdevenen petits tòtems. Hem passat a l'altre extrem. Alexander Sutherland Neill va ser la persona educadora que més llibertat va atorgar als infants. A la seva escola Summerhill va poder comprovar el perill de donar tota la llibertat als infants i va haver de posar tres límits: que res no anés en contra d'ells, que res no anés en contra dels altres i que res no anés en contra de la institució. De l'autogestió va haver de passar a la cogestió.

n) Alguns complexos

El complex de Cronos

Cronos era el déu del Temps, es menjava els seus fills per no tenir competència futura a l'Olimp, però potser era perquè tenia por a què la independència filial portaria associada la jubilació paterna.⁵⁸

El complex de Peter Pan

No voler créixer; no permetre que els fills es facin grans.

Com deia el teòleg nord-americà William Shedd: "Els vaixells es troben més segurs a port, però no han estat construïts per a això."⁵⁹

El complex de príncep destronat

Si, és cert que quan neix un segon fill, el primer queda destronat del seu reialme, però ell ha tingut la sort de ser príncep una època de la seva vida mentre que un segon fill no ho serà mai per anys que passin.

El complex de Gulliver⁶⁰

Quan els infants passen de ser els grans d'una etapa educativa per esdevenir els petits de la nova etapa que continua: de la llar d'infants a parvulari, de parvulari a primària, de primària a secundària.

Coses que s'han de saber quan ja s'és mare o pare

*No n'hi ha prou d'engendrar per ser mare
o pare, cal merèixer aquest títol.
Fiódor Dostoievski*

- Dels 3 als 6 anys s'absorbeix tot; dels 6 als 12 es va compronent tot.
- Un bon ambient familiar i social en la infància afavoreix les connexions sinàptiques del cervell.
- Molt pares diuen als seus fills: "No pots passar-te la vida divertint-te". Curiosament, això és el que els adults sempre intenten fer; els infants ho fan sempre.⁶¹
- Cal fer costat als fills encara que veiem que s'estavallaran; ens han de tenir com a lloc de refugi per apaivagar el desencís i els problemes, una mena d'Ítaca, un lloc on poder tornar per si els cants de sirena els han fet desviar el rumb.
- L'infant es veu sotmès a jugar amb les joguines dissenyades pels adults (perdent el potencial tan ric que té per jugar amb allò que ell mateix pot dissenyar).
- Regalar temps als fills tot compartint-lo amb ells és el millor regal que els podem fer. Per exemple: anar a comprar plegats, anar al parc després de l'escola.

- Fem créixer els infants massa de pressa i això fa que la infància és cada vegada més curta. De vegades, els tractem com si fossin adults i no són pas adults en miniatura.
- Compte amb això de "sacrificar-se pels fills". Els fills necessiten pares feliços, no pares que se sacrifiquen fins el punt d'estar insatisfets perquè no poden realitzar allò que els agradaria fer. Tothom té les seves necessitats i no es poden amagar. L'important és la qualitat de la presència quan estem amb ells.⁶²
- Els infants estrenen la vida i nosaltres la reestrenem si la compartim amb ells. Per això és molt important que en qualsevol trobada d'éssers humans que les criatures hi siguin pel mig: la seva manera particular de captar la realitat i de comprendre la vida no tan sols ens enriqueix (per la pluralitat i obertura d'idees), sinó que també ens demostra que hi han de tenir, com a mínim, veu.
- Compte perquè hi ha una mena de concepció estovada de l'educació: permetre qualsevol cosa als fills i filles per tal de no frustrar-los.⁶³
- Evitar col·locar qualsevol aparell amb efecte pantalla a l'habitació d'infants i joves.⁶⁴
- L'adult acostuma a ser arrogant en relació a saber per què l'infant ha fet determinada acció. Cal mirar-lo des de la seva altura i escoltar-lo amb ganes de comprendre'l (que és molt més que entendre'l).⁶⁵
- Cal escollir si fem una pedagogia de ferrer (a cop de martell) o de luthier (amb delicadesa)
- Hi ha un infant Jeekyll, obedient i sempre disposat a fer el que els adults li demanen i hi ha un infant Hyde sempre posat en "assumptes perillosos".⁶⁶
- Crec que són el pare i la mare els que han d'educar l'infant,⁶⁷ la missió de l'escola ha de ser diferent i mai hauria de ser substitutòria (mentre hi ha mares i pares). No es pot negligir d'aquesta responsabilitat.⁶⁸ Els progenitors no es poden desentendre de l'educació dels valors i del civisme dels seus fills. No poden dimitir de la responsabilitat del que significa portar un fill al món.⁶⁹ Quan som pares no en podem negligir.⁷⁰
- S'és pare o mare quan es realitza la tasca de conduir, guiar, ajudar, educar un infant en el seu desenvolupament com a persona. L'infant necessita de l'adult (si més no d'un altre ésser humà) per créixer, desenvolupar-se i madurar.
- Encara que a manera de broma la veu popular diu que "El teu fill és fill teu fins que es casa; la teva filla, ho és tota la vida"⁷¹ els fills i filles no són una possessió, no els podem lligar però tampoc podem caure en servitud.
- Ser pares i mares és adaptar-se a l'infant que molt sovint no preveia que seria com li ha sortit.⁷²
- Cal ajudar els infants a desenvolupar un concepte de si mateixos fort i positiu, amb autoconfiança, autodisciplina, dots d'intel·ligència social i emocional i sentit de la responsabilitat.⁷³
- Els infants sempre voldrien transformar el seu coneixement en acció. I els adults, gairebé sempre, ho bloquegem. L'infant aprèn millor si fa les coses en moviment. Per això es belluguen tant i no paren, fins i tot a l'hora de dinar o d'estudiar. L'infant no és un adult en miniatura.
- Els infants estan plens de pensaments adults que els omplen de pors i de contradiccions.
- Les pors dels adults es transmeten als fills. Cal alliberar l'infant de la tirania de l'adult.⁷⁴
- Cal que l'infant no perdi allò infantil per ser usurpat per allò pueril.⁷⁵
- És importantíssim per al desenvolupament cognitiu correcte tenir una infància feliç. La veritable pàtria de l'ésser humà és la seva infància.⁷⁶ Si hem tingut una infància agradable, esdevindrà la millor època de la vida i això només ho sabem amb els anys. Hi ha un munt de sentiments i records als que sempre hi tornem.
- Quan l'infant pregunta on és la mare o el pare, cal donar-li seguretat amb una resposta immediata que el desangoixi. L'infant no pensa com l'adult i l'absència d'un ésser estimat la viu amb angoixa i preocupació.

- Els infants han de ser escoltats.⁷⁷ Encara que no tinguin vot almenys que tinguin veu. En alguns llocs ja s'ha fet (els consells d'infants en alguns pobles, per exemple) però em sembla que és en referència només a les coses pròpies dels infants. Sobre el que tenen al seu abast també hi haurien de dir la seva; la seva forma de veure les coses ens sorprèn molt sovint i ens ajudaria fer les coses diferents. Oi que aixequen la mà per parlar a classe? Doncs que també ho facin al bell mig de la societat. Que les seves paraules no esdevinguin bombolles de silenci. És a partir dels 7 anys quan l'infant és capaç de diferenciar allò real d'allò que no ho és.⁷⁸ El món simbòlic comença a ser substituït pel món real.⁷⁹ Encara que al llarg de la vida les coses no són res per elles mateixes, sinó el que representen per a nosaltres.
- Si els adults ens equivoquem o ens enfadem de manera equivocada cal demanar perdó, això no és una debilitat, tot al contrari, és una forma de respecte i de què sàpiga que nosaltres també ens equivoquem, que també estem aprenent (a ser pares, a ser mestres...). Això no els portarà pas a qüestionar-se la nostra autoritat.⁸⁰
- L'estimulació precoç i/o extrema està bé en infants amb límits cognitius, però en infants no discapacitats és perillosa. Les metodologies tipus "bits" què aconseguirien? Que esdevinguin bancs de memòria?
- Volem que els infants estiguin atents, que parin atenció, però vivim en l'època del zàpping (canviar constantment d'activitat), del discurs que cansa i del telèfon mòbil que sona a tothora i a tot arreu.
- "Es mira, però no es toca". Doncs, si no ho toca, no hi ha aprenentatge, tan sols angoixa i desig d'anar-ho a tocar el més aviat possible (com les esposes d'en Barbablava, a qui se'ls prohibia obrir la porta d'una de les habitacions del seu palau, recordeu el conte?). I què succeeix? Que totes acaben obrint la porta.
- L'infant vol transformar tot coneixement en acció i els adults, la majoria de vegades, el bloquegem tot limitant la seva acció i exigint-li tant sols el coneixement: "no et belluguis tant i estudia!".
- No facis, no toquis, no cridis, no corris. Què ens queda després de tantes i tantes prohibicions? La pedagogia del no és la pedagogia que es practica amb més assiduïtat en la infància i la més operativa per a una gran part d'adults. Hauríem de positivament les paraules negatives, sinó: el que has fet està malament; la propera vegada n'estic convençut que ho faràs millor; espero que procuris fer-ho diferent. Ara bé, quan cal dir no, el "no" en educació no és matisable. És ras i curt: no.
- Cal vigilar l'infant, però no controlar-lo.⁸¹
- Car anar al cor de cada acte que viu l'infant.⁸² No es fan "intel·ligents" per tenir molta informació (que estudien i obliden en un % molt elevat) sinó fer-los capaços, conscients de qui són i de com sortir-se'n dels problemes i dificultats.
- Cada infant construeix l'experiència de l'aprenentatge en el seu propi estil, fet que reflecteix la seva manera de pensar.⁸³ Cal deixar-lo fer encara que nosaltres veiem que allò no és el que hauria de ser.
- Els infants necessiten punts de referència clars, encara que després els transgredeixin i els critiquin.⁸⁴
- Cal que els infants pensin per ells mateixos, sinó algú altre pensarà per ells.⁸⁵
- Estem més preocupats per l'entorn higiènic dels nostres infants que pel despertar actiu que provoca la naturalesa sensorial de les nostres paraules,⁸⁶ massa capficats a què aprenguin un idioma que domina el món que no pas l'idioma de l'esperit.⁸⁷
- Cal aprendre l'autèntic significat de les paraules que diuen els infants.⁸⁸ O sigui, primer escoltar bé i després interpretar correctament.
- Estimar un fill vol dir viure la seva vida i interessar-se pels seus assumptes. No és ni un objecte de pertinença ni un sac de boxa on descarregar les frustracions personals de l'adult.⁸⁹

Tres preguntes amb resposta i tres preguntes a l'aire

*Els meus pares no solien pegar-me;
ho van fer una vegada: van començar el febrer
de 1940 i acabaren el maig de 1943.
Woody Allen*

Pregunta de l'infant: Per què la meva amiga m'ha dit que si em "xivo" i dic la veritat del que ha fet no serà la meva amiga?

Resposta de l'adult: Això t'ha dit? Doncs, aleshores, no és una veritable amiga.

Pregunta de l'infant: D'on venen els nens i nenes?

Resposta de l'adult: De l'amor (un infant és un amor que s'ha fet cosa visible)

Pregunta dels adults: A quina edat se'ls pot deixar que vagin sols pel carrer?

Davant de l'impacte mediàtic que significa que segrestin, s'emportin o puguin fer mal als nens i nenes, costa deixar-los anar sols pel carrer, en especial a les ciutats. A Venècia, per posar un exemple, els nens i nenes aprenen a caminar per les voreres, a tocar dels canals, sense que això sigui una preocupació molt greu, sinó mai no els deixarien sortir sols de casa per por a què caiguessin a l'aigua.

Com fer broma amb els infants i que, alhora, ens prenguin seriosament?

Necessita l'infant d'una rutina diària, d'una vida ordenada? O això és el que ens interessa als adults perquè respongui a les nostres ordres i necessitats?

Un infant ha d'aprendre plorant i patint el que pot aprendre rient i gaudint?

Març 2026.

Trobareu els articles anteriors a l'apartat [Articles](#) de la meva pàgina web.

¹ Bill Cosby, *Ser padre*, Barcelona: Urano, 1986: 28.

² Arthur Rowshan, *Cómo contar cuentos*, Barcelona: RBA/Integral, 1999: 40.

³ En alguns pobles de l'Àfrica Equatorial es diu que cal el poble sencer per criar un infant.

Boris Cyrulnik, *Los patitos feos*, Barcelona: Gedisa, 2002: 111.

⁴ Carlos González, *Bésame mucho*, Madrid: Temas de Hoy, 2003: 271.

⁵ Piero Ferrucci, *Nuestros maestros los niños*, Barcelona: Emecé, 1999: 13.

⁶ Victòria Camps, *Virtudes públicas*, Madrid: Espasa Calpe, 1993: 113.

⁷ Jaume Cela, *Calaix de mestre*, Associació de Mestres Rosa Sensat, 2001: 24.

⁸ Paraules de Joaquim Franch en el llibre de Jaume Trilla *Pedagogia del grup i del projecte. Una aproximació a l'obra de Joaquim Franch*, Barcelona: Edicions 62, 2000: 53-54.

⁹ Piero Ferrucci, *Nuestros maestros los niños*, Barcelona: Emecé, 1999: 10.

¹⁰ Piero Ferrucci, *Nuestros maestros los niños*, Barcelona: Emecé, 1999: 69.

¹¹ Francesco Tonucci, *Cuando los niños dicen basta*, Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 2003: 35.

¹² Piero Ferrucci, *Nuestros maestros los niños*, Barcelona: Emecé, 1999: 109.

¹³ Carlos González, *Bésame mucho*, Madrid: Temas de Hoy, 2003: 138.

¹⁴ Piero Ferrucci, *Nuestros maestros los niños*, Barcelona: Emecé, 1999: 168.

¹⁵ "Entrevista a Daniel Pennac", realitzada per Núria Escur, *Magazine La Vanguardia* 19-X-2008: 30.

¹⁶ *La familia y el niño*. Maurice Porot. Barcelona: Planeta. 1980: 20.

¹⁷ Deia Charles Péguy.

¹⁸ Francesco Tonucci, *L'infant i nosaltres*, Vic: Eumo, 1989: 47.

¹⁹ *Cartes al fill que encara no té nom*. Francesc Torralba, Barcelona: Planeta, 2005.

²⁰ *La familia y el niño*. Maurice Porot. Barcelona: Planeta, 1980: 71.

²¹ Lou Marinoff, *Pregunta-ho a Plató*, Barcelona: Proa/Edicions B, 2003: 166.

²² Philippe Meirieu, *El món no és cap joguina*, 2007: 57.

²³ Xavier Sardà, *Merda d'infància*, Edicions B, 2012: 207.

²⁴ Boris Cyrulnik, *Los patitos feos*, Barcelona: Gedisa, 2002: 164.

²⁵ Joan Barril, *Condicció de pare*, Barcelona: La Campana, 1997: 94.

-
- ²⁶ Boris Cyrulnik, *Los patitos feos*, Barcelona: Gedisa, 2002: 154.
- ²⁷ Boris Cyrulnik, *Los patitos feos*, Barcelona: Gedisa, 2002: 183.
- ²⁸ José Mauro, *Mi planta de naranja-lima*, Barcelona: El Ateneo, 1985.
- ²⁹ Judy Ford, *100 cosas que puedes hacer para amar a tu hijo*, Barcelona: Integral, 1998.
- ³⁰ Nora Rodríguez, *El niño positivo*, Barcelona: Robinbook, 1998.
- ³¹ A. Criado, *El dolor de crecer*, 1985: 25.
- ³² A. Criado, *El dolor de crecer*, 1985: 25.
- ³³ Elisabeth Kübler-Ross, *Morir es de vital importancia*, Madrid: Luciérnaga, 1996: 44.
- ³⁴ Francesco Tonucci, *L'infant i nosaltres*, Vic: Eumo, 1989: 47.
- ³⁵ Segons Jonas Salk.
- ³⁶ Tot això arranjat a la meua manera a partir del que diu Eugènia de Pagès al seu llibre *La generació Google*, 2011: 30-35.
- ³⁷ Piero Ferrucci, *Nuestros maestros los niños*, Barcelona: Emecé, 1999: 37.
- ³⁸ Maurice Porot, *La familia y el niño*, Barcelona: Planeta. 1980: 31.
- ³⁹ Willard Carroll, pare de l'actor Will Smith, a *Will*. Barcelona: Planeta, 2021: 320.
- ⁴⁰ Phil Nuernberger, *La transformación del estrés en energía vital positiva*. Barcelona: Paidós, 1998: 141
- ⁴¹ Phil Nuernberger, *La transformación del estrés en energía vital positiva*. Barcelona: Paidós, 1998: 139
- ⁴² Lou Marinoff, *Pregunta-ho a Plató*, Barcelona: Proa/Edicions B, 2003: 277.
- ⁴³ Marcel Rufo, *Hermanos y hermanas*, Barcelona: Grijalbo, 2004: 28.
- ⁴⁴ Marcel Rufo, *Hermanos y hermanas*, Barcelona: Grijalbo, 2004: 33.
- ⁴⁵ Marcel Rufo, *Hermanos y hermanas*, Barcelona: Grijalbo, 2004: 35.
- ⁴⁶ Marcel Rufo, *Hermanos y hermanas*, Barcelona: Grijalbo, 2004: 41.
- ⁴⁷ Marcel Rufo, *Hermanos y hermanas*, Barcelona: Grijalbo, 2004: 7.
- ⁴⁸ Xavier Sardà, *Merda d'infància*, Barcelona: Edicions B, 2012: 203.
- ⁴⁹ Marcel Rufo, *Hermanos y hermanas*, Barcelona: Grijalbo, 2004: 82.
- ⁵⁰ Marcel Rufo, *Hermanos y hermanas*, Barcelona: Grijalbo, 2004: 55.
- ⁵¹ Marcel Rufo, *Hermanos y hermanas*, Barcelona: Grijalbo, 2004: 63.
- ⁵² Em mantinc en aquesta tesi, talment com els metges Norbert Glass i Deborah Jackson.
- ⁵³ Groucho Marx citat pel seu fill Arthur a *Mi vida con Groucho*, Barcelona: Paidós, 1991: 112.
- ⁵⁴ Gianfranco Zavalloni, *La pedagogía del caracol*, Por una escuela lenta y no violenta. Barcelona: Graó. 2011: 225.
- ⁵⁵ Deia el premi Nobel Jacinto Benavente.
- ⁵⁶ Francesco Tonucci, *Cuando los niños dicen basta*, Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 2003: 244.
- ⁵⁷ Elisabeth Kübler-Ross, *Morir es de vital importancia*, Madrid: Luciérnaga, 1996: 116.
- ⁵⁸ Gregorio Luri, *L'escola contra el món*, Barcelona: La Campana, 2008.
- ⁵⁹ Gregorio Luri, *L'escola contra el món*, Barcelona: La Campana, 2008.
- ⁶⁰ Establert per Juli Palou i Jaume Cela, *A peu d'obra*, Barcelona: Associació de Mestres Rosa Sensat, 2009: 28.
- ⁶¹ Roger Cousinet, *La escuela Nueva*, Barcelona: Luis Miracle, 1972: 313,
- ⁶² Charlotte Poussin, *Montessori explicado a los padres*, Barcelona: Plataforma Actual, 2017.
- ⁶³ Eugènia de Pagès, *La generació Google*, Lleida: Pagès Editors, 2011: 28.
- ⁶⁴ Eugènia de Pagès, *La generació Google*, Lleida: Pagès Editors, 2011: 28.
- ⁶⁵ Joan Barril, *Condició de pare*, Barcelona: La Campana, 1997: 16.
- ⁶⁶ Gustavo Martín, *Una casa de palabras*, Barcelona: Oceano Travesía, 2012: 93.
- ⁶⁷ Tortell Poltrona al llibre *Què vols ser quan siguis gran?*, de Jordi Sacristán, Barcelona: Rosa dels Vents, 2004: 243.
- ⁶⁸ “No puc entendre els pares que han de treballar tot el dia per pagar un cangur que tingui cura dels seus fills” (Tortell Poltrona al llibre *Què vols ser quan siguis gran?*, de Jordi Sacristán, Barcelona: Rosa dels Vents, 2004: 243.
- ⁶⁹ Lluís Duch, *La substància de l'èfimer*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002: 169.
- ⁷⁰ Com diu L'actor i còmic Bill Cosby (que era graduat universitari en educació) al seu llibre *Ser padre*, 1986: 174 (Barcelona: Urano): “Si negligeixes de l'educació dels teus fills, pot ser que en vegis algun en la secció de successos, a les notícies de la televisió”.
- ⁷¹ Bill Cosby, *Ser padre*, Barcelona: Urano, 1986: 174.
- ⁷² Marcel Rufo, *Hermanos y hermanas*, Barcelona: Grijalbo, 2004: 40.
- ⁷³ Maurice J. Elias, *Educación con inteligencia emocional*, Barcelona: Plaza y Janés, 2002: 28.
- ⁷⁴ Deia Maria Montessori.
- ⁷⁵ Frans Calgren, *Una educación hacia la libertad*, Madrid: Rudolf Steiner, 1989: 142
- ⁷⁶ Com deia Rainar Maria Rilke.
- ⁷⁷ Qui més ha dut a la pràctica això ha estat el pedagog i dibuixant Francesco Tonucci amb tot el que fa referència a les ciutats educadores i als consells d'infants. A través dels seus dibuixos (amb el pseudònim de Frato) i amb els seus llibres *Amb ulls d'infant* (1 i 2) i *Amb ulls d'avi*.
- ⁷⁸ Nora Rodríguez, *El niño positivo*, Barcelona: Robinbook, 1998: 27.
- ⁷⁹ És allò de la segona dentició a què feia referència Rudolf Steiner.
- ⁸⁰ Charlotte Poussin, *Montessori explicado a los padres*, Barcelona: Plataforma Actual, 2017.
- ⁸¹ Nora Rodríguez, *El niño positivo*, Barcelona: Robinbook, 1998: 54.
- ⁸² Piero Ferrucci, *Nuestros maestros los niños*, Barcelona: Emecé, 1999: 19.
- ⁸³ Margaret Donaldson, *Children's Mind*, New Cork: Norton & Co., 1978

⁸⁴ Victòria Camps, *Virtudes públicas*, Madrid: Espasa Calpe, 1993: 117.

⁸⁵ Irene de Puig, *Contes per pensar*, Barcelona: Destino, 1996: 20.

⁸⁶ Boris Cyrulnik, *Los patitos feos*, Barcelona: Gedisa, 2002: 96.

⁸⁷ Ana Grumberg, *Música en zapatillas*. Buenos Aires: Longseller, 2001: 64.

⁸⁸ Joan Barril, *Condicó de pare*, Barcelona: La Campana, 1997: 16.

⁸⁹ A. Criado, *El dolor de crecer*, 1985: 48-49.